

СУЧАСНІ ГЕОГРАФІЧНІ ТА ЕКОЛОГІЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ ДОВКІЛЛЯ

УДК 911.2:504.062.2(477.8)

Я. Є. ІВАХ, канд. геогр. наук, доц., **О. Р. ВЕКЛИН**

Львівський національний університет імені Івана Франка

вул. Дорошенка, 41, Львів, 79000, Україна

email: geodekanat@gmail.com

ПРОБЛЕМИ РАЦІОНАЛЬНОГО ВИКОРИСТАННЯ ПРИРОДНО-РЕСУРСНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ЗАХІДНОГО РЕГІОНУ УКРАЇНИ

Проаналізовано природно-ресурсний потенціал Західного регіону України: історію, розвиток, сучасний стан та використання. Охарактеризовано земельні ресурси та земельний фонд регіону й головні тенденції його використання як основи сільського господарства та операційної бази розвитку суспільства. Висвітлено роль водних, біологічних та рекреаційних ресурсів в структурі природно-ресурсного потенціалу. Досліджено сучасні тенденції використання мінеральних ресурсів Західного регіону України. Визначено основні перспективи розвитку та засади раціонального використання природно-ресурсного потенціалу в регіоні.

Ключові слова: Західний регіон України, природно-ресурсний потенціал, земельні ресурси, лісові ресурси, територіальні поєднання природних ресурсів

Ivakh Ya., Veklyn O.

Ivan Franko National University of Lviv

THE ISSUES OF RATIONAL USE OF NATURAL RESOURCE POTENTIAL OF THE WESTERN REGION OF UKRAINE

The present article deals with the current state of natural resource potential (NRP) of the Western region of Ukraine and the main challenges in line with eurointegration processes and rational environmental management. The place of region in total Ukraine's NRP and its internal structure in section of six oblasts: Lviv, Zakarpattia, Ivano-Frankivsk, Chernivtsi, Volyn, Rivne, Ternopil and Khmelnytsky are analyzed. Land resources of the region, which constitute approximately half of the total value of NRP are characterized. Tendency of reduction of arable land in the region is grounded and problems of land valuation are considered. The growing role of water resources and its national and international importance is investigated. Biological potential of the region, which is representing mainly by forest resources are studied. Forest fund of region, its square, structure and stand of timber are characterized. The problem of illegal deforestation on large areas of the Western region of Ukraine was described with particular attention. Special attention is paid to the growing role of recreational resources of the region, similar in structure to the appropriate resources of neighboring European countries. Western region is a leader for protected areas in Ukraine (about 40% of total area of nature reserve fund). The current state of mineral resources, the importance of which for the Western region needs reevaluation is considered. A significant share of mineral resources is characterized by the depletion of deposits and their exploitation unprofitable. The authors detected territorial combination of natural resources, that centralize close in space one to others. Ten local territorial combinations in the mountainous part of the Western Region are allocated. New trends in the use of NRP and prospects of renewable energy in the region are studied. The authors predict an increase in the role of recreation and water resources and rising land prices. The problem of low investment attraction, that should be solved based on the cross-border position of the Western region is analyzed.

Key words: Western region of Ukraine, natural resource potential, land resources, forest resources, territorial combination of natural resources

Ивах Я. Е., Веклин О. Р.

Львовский национальный университет имени Ивана Франко

ПРОБЛЕМЫ РАЦИОНАЛЬНОГО ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ПРИРОДНО-РЕСУРСНОГО ПОТЕНЦИАЛА ЗАПАДНОГО РЕГИОНА УКРАИНЫ

Проаналізовано природно-ресурсний потенціал Західного регіону України: історію, розвиток, сучасний стан та використання. Охарактеризовано земельні ресурси та земельний фонд регіону, а також основні тенденції його використання в якості основи сільського господарства та операційної бази розвитку суспільства. Освітлено роль водних, біологічних та рекреаційних ресурсів в структурі природно-ресурсного потенціалу. Досліджено сучасні тенденції використання мінеральних ресурсів Західного регіону України. Визначено основні перспективи розвитку та засади раціонального використання природно-ресурсного потенціалу в регіоні.

ральных ресурсов Западного региона Украины. Определены основные перспективы развития и основы рационального использования природно-ресурсного потенциала в регионе.

Ключевые слова: Западный регион Украины, природно-ресурсный потенциал, земельные ресурсы, лесные ресурсы, территориальные сочетания природных ресурсов

Вступ

Незважаючи на стрімкий технологічний прогрес, зростання ролі третинного та четвертинного секторів економіки роль природних ресурсів у житті суспільства залишається вагомим, особливо в розміщенні галузей первинного і вторинного секторів. Це стосується країн і регіонів, у яких переважає продукція з низькою доданою вартістю, до яких належить і Україна.

Однак природно-ресурсний потенціал України стикнувся із численними викликами, що мають суттєвий вплив й зумовлюють необхідність його переоцінки. В епоху постіндустріального та інформаційного суспільства змінилися тенденції його використання, які вже проявляються у Західному регіоні України (ЗУР). Вони потребують суспільно-географічного аналізу, задля визначення спеціалізації та прогнозування розвитку ЗУР, який вирізняються з-поміж інших територій найбільшою різноманітністю природних ресурсів, особливо відновних.

Аналіз досліджень і публікацій. Вивчення проблематики природно-ресурсного потенціалу Західного регіону України бере свої витoki з досліджень фундатора української географії – Степана Рудницького, який ще у 1922 р. опублікував «Карту природних багатств Східної Галичини» [24]. Напередодні окупації Західної України СРСР, мінерально-ресурсний потенціал регіону, було охарактеризовано у праці Биховера М. А. «Геологія і корисні копалини західних областей УРСР». У 1950-их рр., після завершення Другої світової війни, були проведені масштабні

роботи по інвентаризації природних ресурсів ЗРУ. Їх підсумком стала монографія тодішнього завідувача кафедри економічної географії Львівського державного університету О. Т. Ващенко «Природні ресурси західних районів УРСР» [2]. Подальше дослідження проблематики проводились Геренчуком К. І., Заставним Ф. Д., Шаблієм О. І., Кравцівим В. С., Кузиком С. П., Івахом Я. Є., Жуком П. В. Фундаментальне дослідження природно-ресурсного потенціалу України належить проф. Руденку В. П., який розробив економіко-географічну оцінку цієї категорії в розрізі регіонів, областей та районів України [15].

З метою усестороннього вивчення природних ресурсів у сучасних умовах проф. О. І. Шаблієм була запропонована комбінована класифікація природних ресурсів, у якій поєднанні геосферний та суспільно-географічний підходи [20]. Ресурси оцінюються з огляду різноманітних, не лише матеріальних, але й духовних потреб суспільства.

Мета. У дослідженні ми характеризуємо природно-ресурсний потенціал Західного регіону України, аналізуємо сучасний стан та використання основних природних ресурсів регіону: земельних, водних, біологічних, рекреаційних та мінеральних; особливості територіального розміщення природних ресурсів та утворення ними комбінованих поєднань; перспективи розвитку регіону та пропонуємо шляхи оптимізації використання природно-ресурсного потенціалу задля раціонального природокористування.

Результати дослідження

Упродовж багатьох століть основою розвитку господарства ЗУР були земельні та біологічні ресурси. Максимальний рівень розораності спостерігався у першій половині ХХ ст., що було пов'язано з великим аграрним перенаселенням регіону. У часи середньовіччя з мінеральних ресурсів видобували лише сіль, будівельні матеріали і в обмежених кількостях болотні руди. З другої половини ХІХ століття почалося активне освоєння родовищ нафти, озокериту,

будматеріалів. Сто років тому Борислав належав до провідних нафтових районів світу. Будівництво залізниць, зокрема вузькоколіїних, дозволило активно експлуатувати лісові ресурси у раніше недоступних районах. Після включення Західної України до складу СРСР (1939–1945 рр.) особлива увага була звернена на корисні копалини, необхідні для індустріалізації та електрифікації регіону.

Сучасні політичні, економічні, технологічні та екологічні виклики мають суттєвий вплив на оцінку природно-ресурсного потенціалу регіону:

- розпад СРСР, здобуття Україною незалежності припинили практику масштабного розграбування природних ресурсів за заниженими цінами в інтересах імперії. Зникнення «залізної завіси» зумовили повільну, але невпинну, інтеграцію регіону у загальноєвропейський простір;

- нові тренди видобутку і переробки мінеральної сировини змушують по-іншому підходити до оцінки корисних копалин. Наприклад, вилучення сірки з усіх видів палива створило її надлишок на світовому ринку і різко обмежило видобуток самородної сірки. «Сланцева революція» дозволяє здійснювати пошуки нафти і газу у раніше неперспективних районах;

- глобальні зміни клімату і їх прояви на регіональному рівні впливають на агрокліматичні, водні, біологічні ресурси. В регіоні проходить процес аридизації або опустелювання, що полягає у поступовому зменшенні зволоженості регіону [21]. Це призводить до зміни ґрунтового і рослинного покриву в бік ксерофітизації. Цьому сприяє антропогенна діяльність: осушення, знищення ґрунтового покриву, промислова діяльність. На початку XXI ст. у ЗРУ спостерігався тепліший і вологіший клімат [22], що сприяло збільшенню приросту біомаси, пришвидшенню ґрунтоутворчих процесів. Два останніх посушливих роки мали суттєвий вплив на водні та агро-кліматичні ресурси;

- масовий розвиток альтернативної енергетики та Паризька кліматична угода знецінюють поклади вугілля, нафти і, навіть, газу (зокрема і сланцевого), зате роблять актуальними дослідження вітрових, сонячних та гідроенергетичних ресурсів, перспектив масштабного використання біомаси у вигляді палива;

- за часи незалежності України суттєво збільшилися площі заповідних та природоохоронних територій. Області ЗРУ мають найвищі в країні показники заповідності. При суворому дотриманні природоохоронного законодавства певна частина ресурсів буде вилучена з експлуатації або використовуватиметься обмежено, що позначиться на сукупному природно-ресурсному потенціалі.

Оцінка структури природно-ресурсного потенціалу ЗРУ. Проф. В. Руденком було проведено економічну оцінку природно-ресурсного потенціалу України, в основі якої лежить сума споживчої вартості мінеральних, водних, земельних, лісових, фауністичних та природно-рекреаційних ресурсів [15]. Частка ЗРУ становить близько 179,86 % від сумарного потенціалу України (табл. 1). У його структурі в усіх західних областях України, окрім Закарпатської та Івано-Франківської переважають земельні ресурси. У цих двох областях найбільше значення мають водні та рекреаційні ресурси, висока частка також лісових ресурсів. Найбільш збалансований природно-ресурсний потенціал має Львівська область, у якій на частку земельних ресурсів

Таблиця 1

Природно-ресурсний потенціал ЗРУ [15]

Територіальні утворення	Потенціал ресурсів, в % від споживчої вартості						
	мінеральних	водних	земельних	лісових	фауністичних	природних рекреаційних	інтегральний
Львівська область	8,491	8,539	11,011	4,169	0,066	5,377	37,653
Закарпатська область	0,753	7,751	4,767	4,294	0,020	7,036	24,621
Івано-Франківська область	1,676	7,529	5,453	3,983	0,030	3,929	22,600
Чернівецька область	0,658	2,324	6,354	1,596	0,027	1,744	12,703
Волинська область	0,160	3,051	9,340	2,749	0,069	1,557	16,926
Рівненська область	0,088	2,895	9,685	2,842	0,132	1,171	17,605
Тернопільська область	0,261	2,862	15,792	0,982	0,032	1,136	21,085
Хмельницька область	0,929	3,675	19,385	1,014	0,096	1,600	26,699
Західний регіон України	13,016	38,626	81,787	21,629	0,472	23,550	179,862
Україна	282,558	130,759	443,839	41,699	4,739	96,406	1000,000

припадає приблизно третина потенціалу, а решта достатньо рівномірно розподілена між іншими видами ресурсів.

Земельні ресурси регіону. Земельні ресурси ЗРУ складають 45% його сукупної вартості. У волинських областях ця частка

перевищує 50%, а у подільських – 75%. Висока оцінка земель Хмельницької і Тернопільської областей пояснюється не лише високою природною родючістю, але й найбільшою часткою ріллі, яка складає понад 60% площі території (рис. 1). Обмеженою є

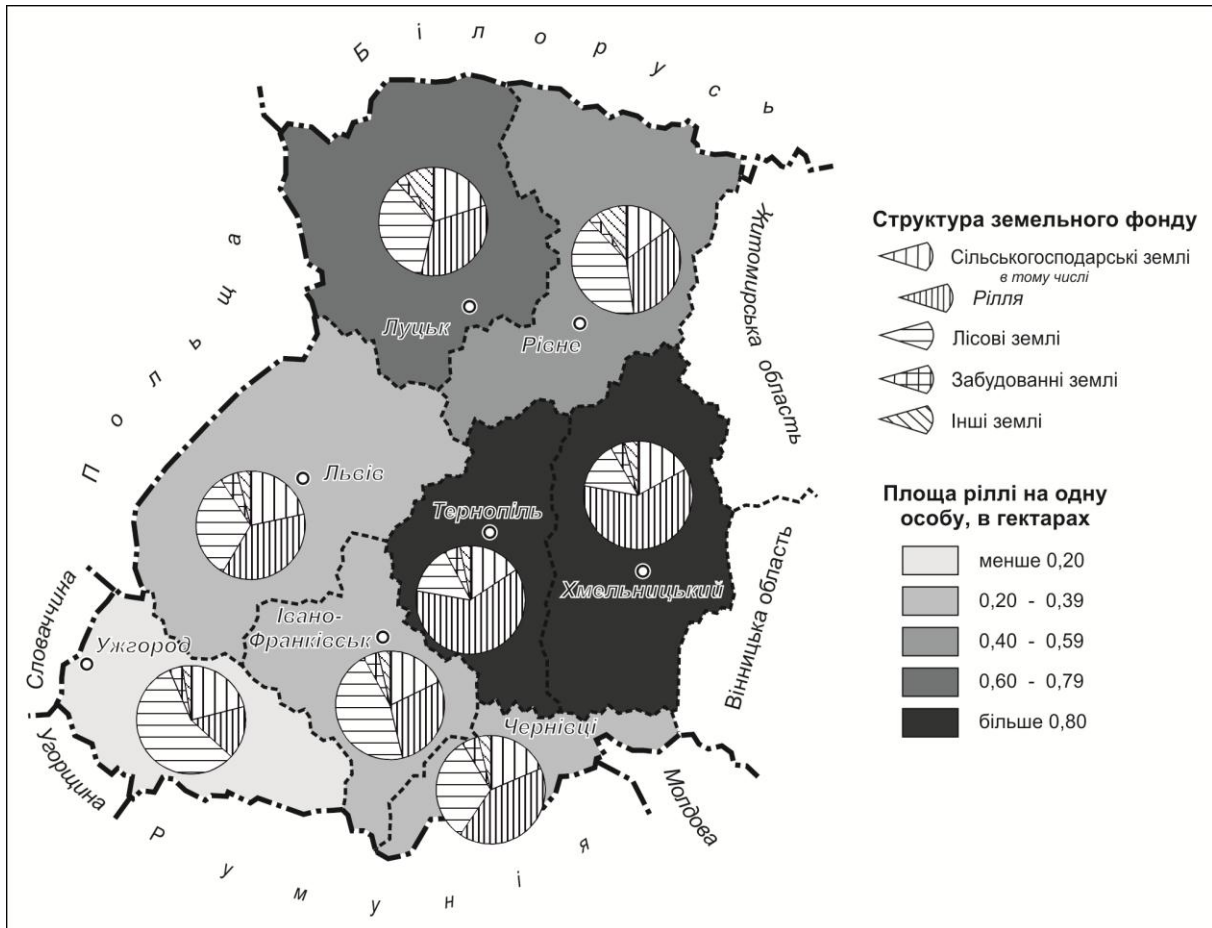

Рис. 1 – Земельний фонд ЗРУ, 2015*

*Авторська розробка на основі [3]

площа сільськогосподарських земель у гірських Закарпатській, Івано-Франківській і Чернівецькій областях, хоча кілька північно-східних районів Прикарпаття і Буковини мають дуже високий потенціал земельних ресурсів.

Останніми десятиліттями частка орних земель, особливо на Поліссі і Прикарпатті, поступово зменшується, частина їх переведена у перелоги. Це пояснюється кількома причинами. Насамперед не обробляються землі з низькою природною родючістю (дерново-підзолисті і дерново-глеєві ґрунти), у районах занедбаних меліоративних систем, щебенюваті та галькові ґрунти, що потребують високих затрат для механічного обробітку. Окрім того, вагомими є

соціально-економічні чинники. На початку 1990-их рр. більшість мешканців сільської місцевості намагалися отримати для ведення садибного господарства максимальні за площею ділянки (інколи понад 1 га). Згодом чимало селян стали трудовими мігрантами і відмовились від обробітку земель. Тому існує певна кореляція між відсотком трудових мігрантів і площами закинутих земель.

Загалом земельні ресурси ЗРУ, хоча і поступаються іншим регіонам України, мають величезний потенціал, що пояснюється кращими умовами зволоження. У Європі кращі природні властивості мають лише земельні ресурси Угорщини та окремих регіонів Франції. Кліматичні зміни, вдосконалення агротехніки, потреби світо-

вого продовольчого ринку зумовили зміну спеціалізації сільського господарства з більшою орієнтацією на посіви олійних культур (ріпак, соя та екзотичний раніше у ЗРУ соняшник) і кукурудзи.

У ЗРУ спостерігається тенденція скорочення площ ріллі (рис. 2). Протягом 1990–2015 рр. площа ріллі у володінні та користуванні усіх категорій господарств скоротилась на 459,5 тис. га і у 2015 р. ста-

новила 4 882 тис. га. Лише в Закарпатській області протягом цього періоду площа ріллі зростає на 4,2 тис. га. Натомість найбільше скорочення ріллі відбулось у Львівській (145,6 тис. га), Хмельницькій (95,0 тис. га) та Волинській (75,4 тис. га) областях.

Скорочення площ ріллі та низька інтенсивність використання пасовищ і сіножатей, через занепад скотарства, спричинили ряд

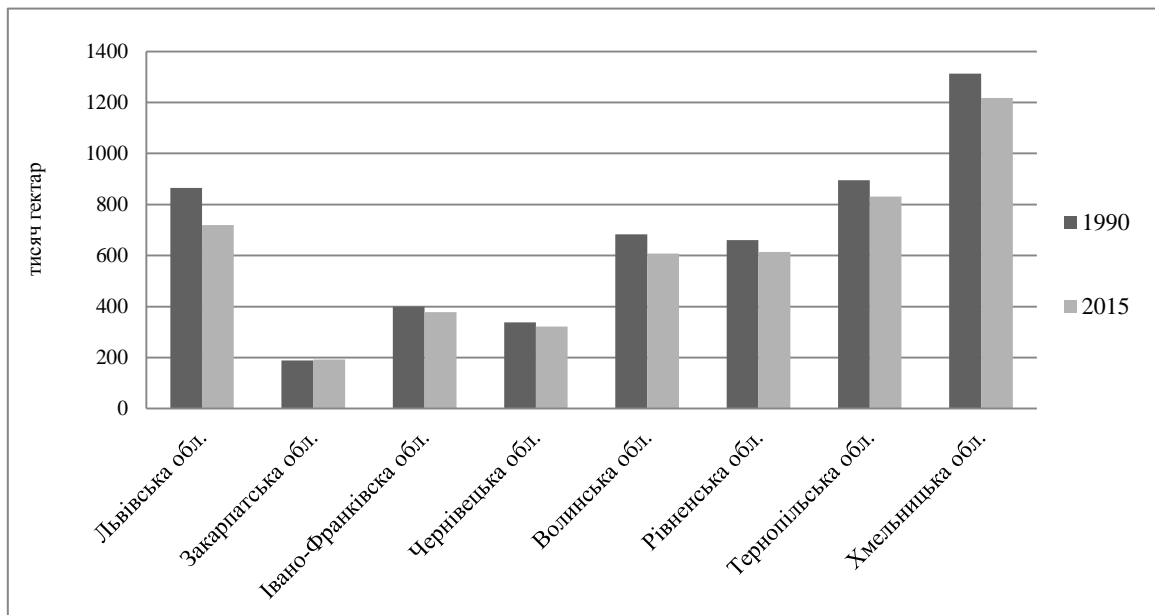

Рис. 2 – Площі ріллі у володінні та користуванні усіх категорій господарств ЗРУ, 1990–2015 рр.*

*Авторська розробка на основі [17; 19]

негативних явищ. Закинуті землі – сильно забур’янені осотом та борщівником, насіння яких розвівається на сусідні оброблені площі. Погіршується видовий склад травостою на природних і культурних луках. Чагарниками і лісом заростають створені за попередні десятиліття меліоративні системи. Та й окремі ділянки ріллі вже перетворилися у невеликі лісові масиви, що ставить багато викликів у майбутньому їх використанні.

Існує чимало проблем з реальною вартісною оцінкою сільськогосподарських угідь через відсутність ринку землі. Середня нормативна грошова оцінка 1 га ріллі на 1 січня 2017 р. становить 30 927,8 грн. (1137 дол. США) [1]. Натомість в окремих віддалених районах Полісся, Малоого Полісся, Передкарпаття вона складатиме менше 10 тис. грн. Зате у приміських зонах ділянки з хорошою природною родючістю та високою диференційною рентою II можуть коштувати десятки і сотні тисяч гривень за гектар. Вищою за середню буде ціна ріллі у Хмельницькій, Тернопільській на півдні Рівненської та Во-

линської областей, де переважають чорноземи і темно-сірі лісові ґрунти. У випадку скасування мораторію на продаж землі сільськогосподарського призначення експерти прогнозують зростання вартості 1 га майже в тричі – до 2990 дол. При цьому діапазон цін коливатиметься від 1480 до 6030 дол. за 1 га [13].

В Україні вже сформувався ринок землі несільськогосподарського призначення, особливо, для житлової забудови. Завдяки більшій щільності населення, нижчому рівню урбанізації, наявності сотень тисяч трудових мігрантів у кожній області земля для забудови у ЗРУ користується високим попитом. Максимально високою її ціна є у великих містах і може сягати млн. доларів США за га. У приміських зонах великих міст, навіть враховуючи високі інфляційні процеси в Україні, вона коливається від 1 до 4 тис. дол. за ар. Схожа ціна на землю сформувалася у курортних містах і селищах: Трускавець, Моршин, Яремче, Ворохта, Славське, Східниця, Ясіня, Міжгір’я, Шацьк та ін.

Водні ресурси. Зростає роль водних ресурсів ЗРУ, які мають загальнонаціональне та міжнародне значення (табл. 2). На регіон припадає понад 40 відсотків місцевого стоку України (близько 50% поверхневого і майже 60% підземного стоку [23]). Тут формується більше 90% загального стоку Дністра, 50% – Прута, 25% – Тиси, понад 10% – Дніпра, Пд. Бугу і Вісли. На жаль, більше половини місцевого стоку потрапляє за межі України через басейни різних річок: Тиси, яка зрошує

всю східну частину Угорщини; Дністра і Прута, які обмежують територію Молдови і є критично важливими для водопостачання цієї країни; Зх. Бугу і Сяну, що поповнюють, хоча і незначно, водний баланс Польщі; Серету та менших річок Буковини, які течуть через територію Румунії. За рахунок стоку Дністра і Пд. Бугу у значній мірі здійснюється водопостачання південно-західної частини України.

Для більшості територій ЗРУ водні ресурси є надлишковими і можуть слугувати

Таблиця 2

Пересічні багаторічні значення складових водного балансу областей ЗРУ [23]

Територіальні утворення	Стік, км ³	
	Поверхневий	Підземний
Львівська область	3.27	1.65
Закарпатська область	6.39	1.53
Івано-Франківська область	3.33	1.26
Чернівецька область	0.93	0.3
Волинська область	1.58	0.6
Рівненська область	1.56	0.77
Тернопільська область	1.01	0.8
Хмельницька область	1.58	0.56
ЗРУ	19.65 (49.9%)	7.47 (57.5%)
Україна	39.4 (100%)	13.0 (100%)

для розвитку водомістких виробництв. На Поліссі і Малому Поліссі збереглися невеликі масиви заповідних боліт, які регулюють поверхневий стік річок і є осередками збереження біорозмаїття. На території регіону немає великих за площею озер і водосховищ (окрім групи Шацьких озер і Дністровського водосховища). Все це створює певні загрози для водного балансу регіону у маловодні роки, як це мало місце влітку–восени 2015 р. (липень–листопад) та влітку 2016 р. (червень–вересень).

Оскільки більшість поселень регіону беруть воду із підземних джерел, останніми роками спостерігаємо різке пониження рівня ґрунтових вод. Причинами цього є не лише маловодність останніх років, а першою чергою багатократне зростання індивідуального водопостачання у сільській місцевості. Також різке зростання площі садибної забудови і забрукованих майданчиків в околицях великих міст та рекреаційних районах сприяє збільшенню поверхневого стоку на противагу підземному.

При існуючих тенденціях глобальних змін клімату Західний регіон може стати ключовим для водної безпеки України та

сусідньої Молдови. Це потребуватиме масштабних робіт по регулюванню водного стоку, створення каскадів водосховищ у гірських і каньйоноподібних ділянках річкових долин, максимального очищення і поглиблення існуючих ставків та водосховищ (інколи всупереч потребам ставкового рибництва), переведення меліоративних систем у режим роботи «осушення – зрошення», максимальної рекультивациі відпрацьованих кар'єрів під водні об'єкти. Доцільно, також, проаналізувати можливість перекидання невеликих обсягів води із басейнів Зх. Бугу, Сяну і Тиси, Прута у басейни Дністра і Дніпра, враховуючи інтереси сусідніх країн.

Біологічні ресурси. Біологічні ресурси регіону насамперед представлені лісовими. ЗРУ має найвищу лісистість в Україні, а ліси Карпат мають і найвищий запас деревини на одиницю площі (рис. 3). Офіційна статистика свідчить про зростання площі лісів, але немає достовірних даних про лісовкриті площі. Знову ж таки, за офіційними джерелами площа насаджень лісу перевищує площу рубок. Реальний стан справ значно гірший, оскільки здійснюються незаконні рубки лісу на великих площах. Здебільшого

увага громадськості і наукових кіл концентрується на знищенні карпатських лісів. Ця проблема і справді там є надзвичайно важливою через ряд супутніх негативних природних процесів. Варварське вирубування лісу без збереження молодняка і підліску зумовлює майже повний змив ґрунтового покриву, посилення ерозії, зсувних процесів, катастрофічних паводків. Ділянки суцільних рубок тут добре помітні візуально та на аерокосмічних знімках. Там практично неможливе самовідновлення лісу без вартісних протиерозійних і лісівничих заходів.

Проте, набагато більші площі вирубування лісів характерні для Полісся. Це пояснюється як легкістю лісоексплуатації на рівнинних ділянках так і породним складом лісу. Тут переважає сосна і дуб, які є високоліквідним товаром на європейському та українському ринках. Основною функцією понад 3/4 лісових земель Полісся є виробництво деревини (Волинська область – 79,9%, Рівненська – 77,5%). Частка лісів першої групи, які мають природоохоронні функції, тут найнижча в Західному регіоні (рис. 4).

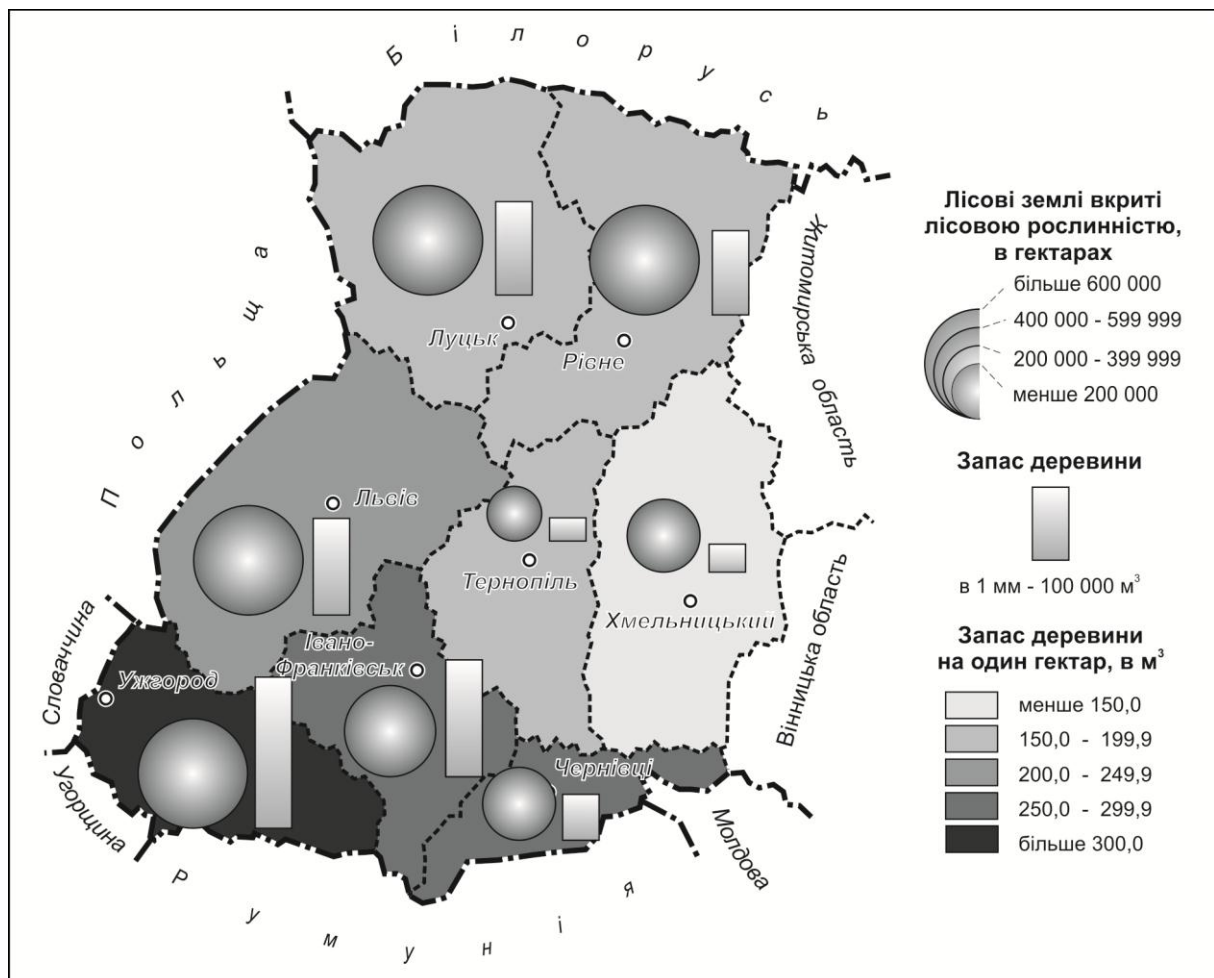

Рис. 3 – Лісові ресурси ЗУР, 2015*

*Авторська розробка на основі [3–5; 8–12; 14]

Незаконні рубки на Поліссі досить складно виявити. Вони проводяться переважно в середині великих лісових масивів, що при плоскому рельєфі дозволяє візуально приховати реальні площі знищення лісу. Їх можна побачити лише на космознімках. Відсутність ерозії, швидке перегнивання лісосічних залишків сприяє процесам самовідновлення лісу, які за кілька років пода-

ються як території, на яких проведено лісонасадження.

Значно краще збереглися ліси Розточчя і Поділля через високу частку заповідних територій а також переважання у деревостанах бука і граба, які мають обмежене застосування у деревообробній та целюзно-паперовій промисловості. Але поступовий перехід деревообробки на виробниц-

тво пресованого брусу і різке подорожчання газу, що зумовлює зростання обсягу заготовлі дров, може загрожувати і цим лісам.

На біологічну продуктивність лісових ресурсів значний вплив мають кліматичні зміни. Тепліші і вологіші роки сприяють максимальному приросту деревини. Зате тривалі посухи двох останніх років загрожують насадженням хвойних у Карпатах (ялина європейська) та на Поділлі, де у змішаних деревостанах хвойні поступово всихають. Загалом потенціал біологічних ресурсів ЗРУ останніми десятиліттями помітно зріс завдяки збільшенню площ угідь

вкритих природною рослинністю та заповідних територій, зменшенню застосування отрутохімікатів у сільському господарстві. Тому збільшився приріст біомаси лікарських рослин, ягід, грибів, хоча реальні запаси цих видів ресурсів потребують детального дослідження.

Різко коливається чисельність мисливських тварин. З одного боку збільшуються ареали їх поширення і кормова база, з іншого – зростають випадки епізоотій (наприклад, африканської чуми свиней) та масового браконьєрства. Окремого вивчення вимагають зміни видового складу у

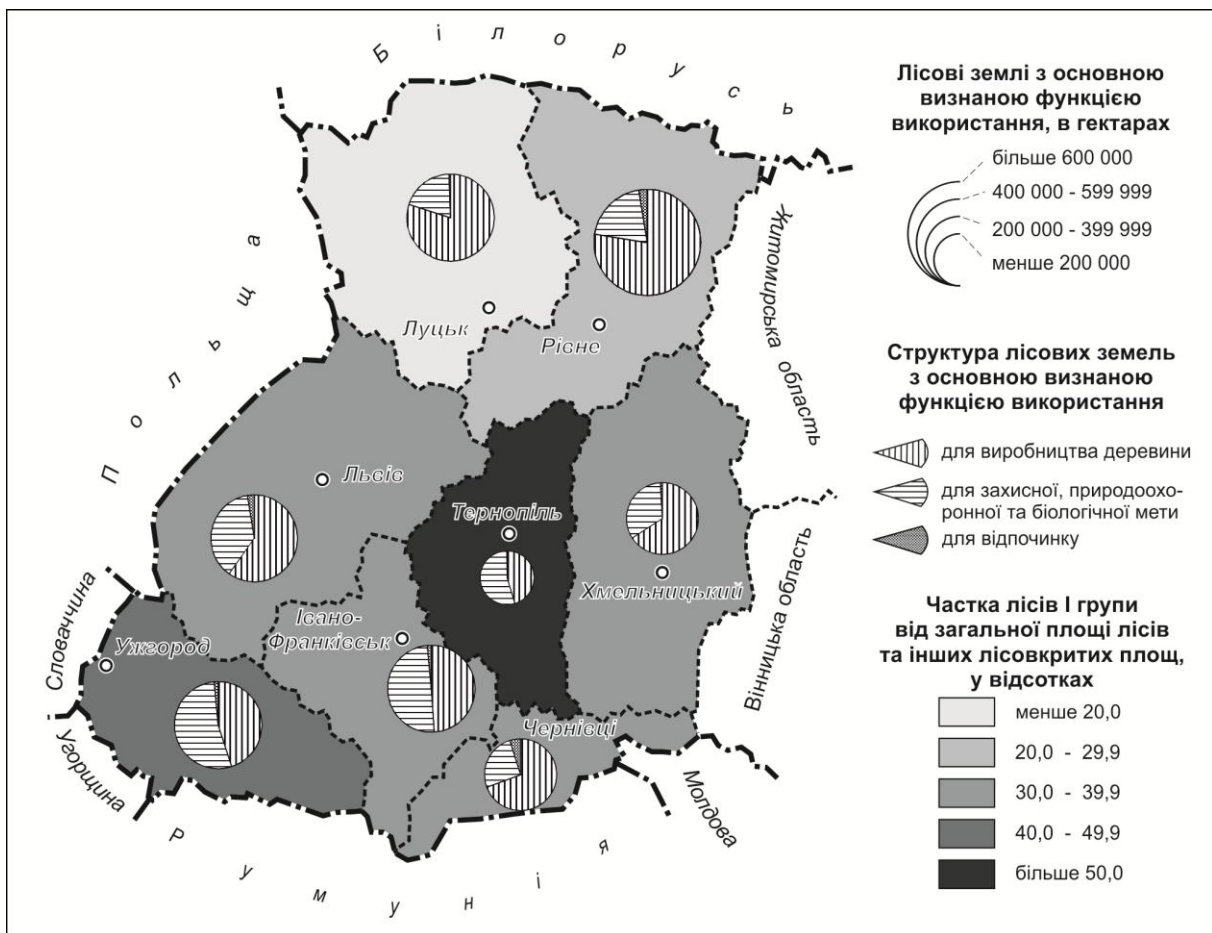

Рис. 4 – Використання та основні функції лісових ресурсів ЗРУ, 2015*

*Авторська розробка на основі [16]

зв'язку із плановою (ялина європейська, дуб червоний) чи випадковою (наприклад, колонадський жук, мінуючи міль) інтродукцією багатьох нових видів рослин і тварин. Такі дослідження потребують спільної праці вчених багатьох сусідніх країн.

Рекреаційні ресурси. Все більшого значення для соціально-економічного комплексу ЗРУ мають рекреаційні ресурси, які

складають від 5–7% у Тернопільській, Хмельницькій, Рівненській областях і до 17–28% в Івано-Франківській та Закарпатській областях [15]. За своєю структурою вони дуже близькі до сусідніх держав – Польщі, Словаччини, Угорщини та інших середньоевропейських країн. Є чимало аналогів у Європі і каньйоноподібній долині Дністра з її відомими печерами. Своєю унікальністю виріз-

няються сірководневі води Трускавця й Східниці та праліси Карпат. Найбільше значення ресурси ЗРУ мають для українського ринку рекреаційних послуг (гірськолижний, пішохідний, пізнавальний туризм). В умовах посушливих та спекотливих літніх типів погоди лише в Карпатах та на Поліссі можна знайти приємну прохолоду для відпочинку мешканцям індустріальних регіонів України.

Різко підвищують потенціал природних рекреаційних ресурсів їх поєднання з історико-культурними ресурсами. Наявність багатьох пам'яток архітектури, діючих сакральних об'єктів, збережені народні традиції та мальовничі ландшафти створюють синергійний ефект, що сприяє ефективнішому використанню природно-ресурсного потенціалу. Західний регіон має поєднання ресурсів середньоевропейського типу із нижчим рівнем розвитку інфраструктури та великою ціновою палітрою. Найдешевшим є самодіяльний туризм та відпочинок, вартість якого вимірюється ціною трансферту та харчування. Доступ у більшість заповідних та музейних об'єктів є значно нижчим від вартості

відповідних послуг у сусідніх країнах. Тому такі мандрівки Західною Україною, де на відміну від сусідніх районів Європи є достатньо місць для неорганізованого туризму, приваблюють окремих громадян європейських країн. Зате європейські ландшафти і культура та відсутність мовних бар'єрів роблять ЗРУ надзвичайно привабливим для туристів із пострадянського простору (Білорусь, раніше Росія). У майбутньому, можливістю познайомитися із «Європою за зниженими цінами» будуть користуватися туристи з Азії, зокрема Китаю.

Природно-заповідний фонд регіону є загальнонаціональним надбанням, адже складає понад третину його загальної площі в Україні (39,3%) [7]. Його частка в областях ЗРУ коливається від 7 до 15%. Найвищі значення характерні для Івано-Франківської (15,71%) і Хмельницької (15,15%) областей (рис. 5). Найменше значення – у Львівській області (7,13%). Незважаючи на найвищі показники заповідності території регіону в Україні, та суттєве збільшення їх площі в роки Незалежності, ці значення не є оптима-

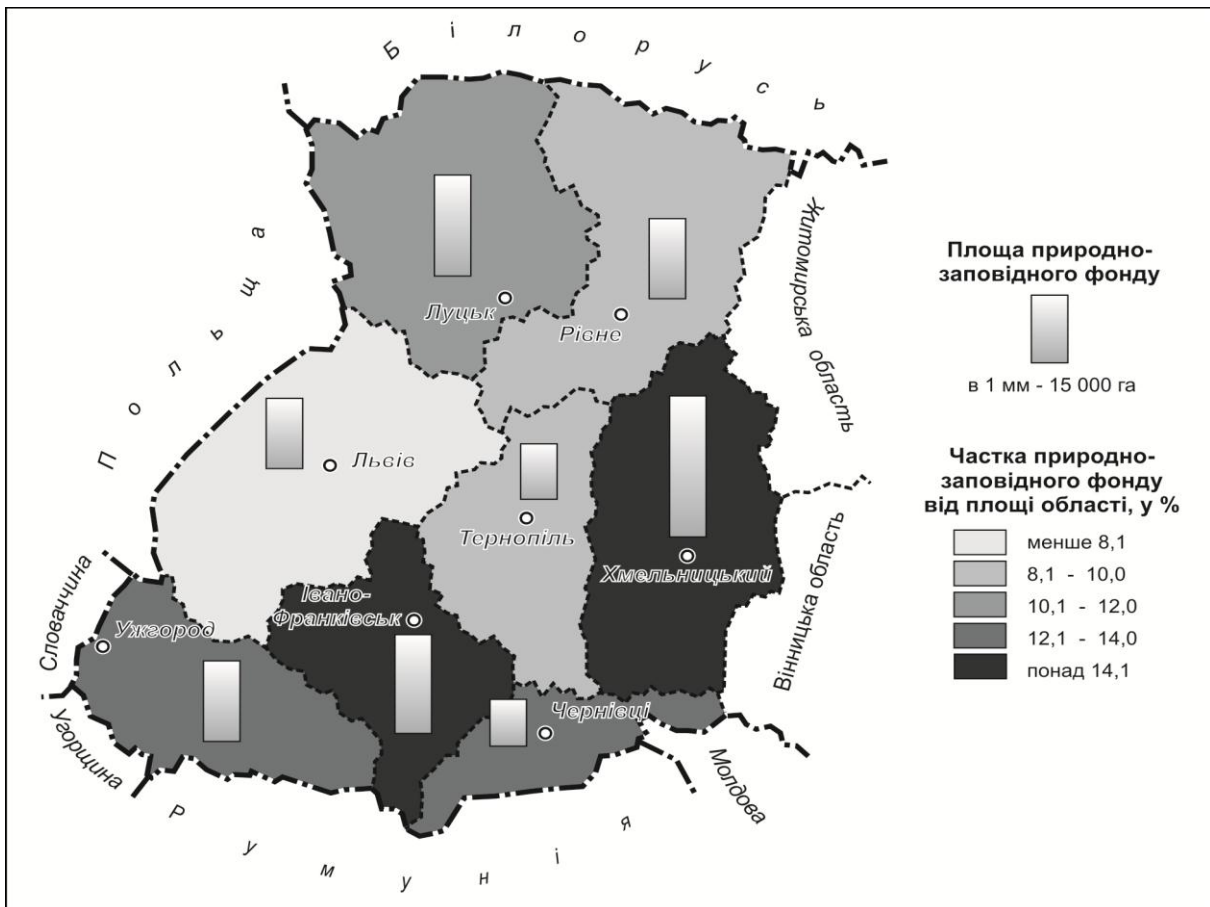

Рис. 5 – Природно-заповідний фонд ЗРУ, 2015*

* Авторська розробка на основі [7]

льним. Для країн Західної Європи частка ПЗФ становить значно більше 15% (до прикладу у сусідній Польщі – 32,5%, Німеччині – 27,9%).

Тенденція до збільшення площ природно-заповідного фонду у регіоні збережеться у наступні роки. Цьому сприяє потенціал біологічного та ландшафтного різноманіття краю. Про це свідчить і той факт, що за останні сім років (2008–2015 рр.) загальна частка ПЗФ у регіоні зросла майже на 1,5%. Найбільш інтенсивно цей процес відбувається у Чернівецькій (2008 р. – 10,4%; 2015 р. – 12,8%), Закарпатській (12,2%; 14,0% відповідно) та Івано-Франківській (14,0%; 15,71%) областях.

Мінеральні ресурси. Суттєвої переоцінки вимагають мінеральні ресурси регіону. Поклади паливно-енергетичної та хімічної сировини, які раніше мали загальнодержавне та міжнародне значення, дотепер сильно вичерпані і не можуть забезпечити навіть регіональних потреб.

Зате, надзвичайно різноманітними є ресурси будівельних матеріалів. Граніти Рівненщини, пісковики Придністеря і Карпат, вапняки Поділля є найвідомішими. Величезними є поклади цементної і цегельної сировини, гіпсів, будівельних і скляних пісків, гравійно-галькових сумішей. Вартість однієї тонни будматеріалів є невисокою, але лише їх промислові запаси оцінюються в мільярди тон, що робить їх поклади найбільш вартісними серед мінеральних ресурсів. Будматеріали поширені повсюдно, що робить їх важливою економічною базою розвитку місцевих громад. На жаль, велика кількість будівельної сировини видобувається нелегально або напівлегально, що зумовлює чимало екологічних проблем. Подібна ситуація склалася із видобутком унікальних покладів бурштину на Поліссі, особливо у Рівненській області.

Століттями важливою основою економіки Передкарпаття був видобуток солі, здебільшого із розсолів. Через велику енергоємність випаровування солі та складні гідрогеологічні умови на Солотвинському родовищі (Закарпаття) видобуток кухонної солі у ЗРУ майже припинився (окрім Дрогобича), хоч поклади її досить великі. Поки що розробляються калійні солі у Калуші, і законсервоване виробництво у Стебнику. Їх поклади могли б забезпечити потреби України, але видобуток вимагає сучасних технологій та інвестицій

для вирішення багатьох екологічних проблем. Оскільки поклади калійних солей у світі обмежені, можна спрогнозувати відновлення їх активної експлуатації. Натомість, ще досить великі залишки покладів сірки у районах Яворова і Нового Роздолу варто законсервувати на найближчі десятиліття, оскільки у світі спостерігаємо її перевиробництво.

Невеликі родовища рудної сировини слугували основою окремих промислів ще у часи середньовіччя. Розробка дрібних покладів ртуті, поліметалів, алюмінієвих руд, золота на Закарпатті та міді на Волині зараз є нерентабельним через різке падіння цін на рудну сировину у світі. З часом освоєння окремих з них можливе з використанням новітніх технологій та комплексної переробки сировини.

Чималі поклади нафти у Передкарпатті були виснажені ще у першій половині ХХ століття, а газу – у другій. Зараз розвідані значні нафтогазоносні площі на Закарпатті і Волині, а сланцевого газу – на Поділлі (Олеське родовище). Але низький рівень цін на вуглеводні останніми роками, відсутність інвесторів та технологій переносить реальну оцінку покладів нафти і газу і їх розробку на віддалену перспективу. Ще гірша ситуація із менілітовими сланцями низькогір'я Карпат, які містять мільярди тон вуглеводнів, але через відсутність технологій не можуть використовуватися.

Невеликий за розмірами Львівсько-Волинський вугільний басейн насправді є лише південно-східною окраїною значно більшого Люблінського басейну, який у Польщі майже не розробляється. Більшість шахт Червонограда і Нововолинська вже відпрацювали продуктивні пласти і потребують закриття. Перспективні ділянки (Тягівська і Любельська площа) мають складні умови видобутку і занадто малі поклади для рентабельного видобутку у сучасних умовах. Поклади торфу які є на Поліссі і локально на Передкарпатті тепер краще використовувати як цінне органічне добриво.

Територіальні поєднання природних ресурсів. Природні ресурси часто розміщуються територіально близько в просторі, що має позитивне значення у їх використанні. Такі територіальні поєднання ресурсів можуть формуватися ресурсами різних земних сфер. До прикладу візьмемо унікальні мінеральні води Трускавця, ресурси хімічної про-

мисловості (калійні солі) Стебника і нафтогазоносні родовища Дрогобицького регіону. Тут утворюється своєрідне локальне поєднання природних ресурсів – Бориславсько-Трускавецьке.

У гірській частині ЗРУ особливо чітко поєднуються ресурси мінеральних вод різного речовинного і газового складу Виділено десять локальних територіальних поєднань: Свалявське, Міжгірське, Тячівське, Ясинівсько-Рахівське, Новоселицьке, Путильське, Косівське, Моршинсько-Болехівське, Трускавецько-Східницьке, Калусько-Солотвинське.

Майже кожна із них містить у собі ресурси паливно-енергетичної і хімічної групи: 1. Бориславсько-Трускавецьке (мінеральні води, калійні та кухонні солі, озокерит, нафта, газ), 2. Долинсько-Моршинське (нафта, газ,

калійні солі, озокерит), 3. Рахівсько-Солотвинське (кам'яна сіль, природний газ), 4. Калусько-Солотвинське (калійні солі, грязевий, мазутний газ та ін.), 5. Путильське (нафта, природний газ, озокерит та ін.).

У таких територіальних поєднаннях виникає проблема пріоритетності у використанні того чи іншого природного ресурсу, тобто визначення спеціалізації регіону. Адже, зазвичай, використання одного ресурсу створює проблеми у використанні іншого. Тому, головним критерієм у визначенні пріоритетності розвитку та використання природно-ресурсних поєднань повинна бути екологічна складова. Наступними критеріями повинні слугувати соціальні та економічні вигоди від використання природних ресурсів.

Висновки

Сировинна орієнтація економіки ЗРУ вже в минулому. Малоімовірно різке підвищення цін на викопне паливо (особливо в умовах запровадження Паризької кліматичної угоди), яке дозволило б розглядати доведені запаси у десятки мільйонів тон нафти і сотні мільйонів тон вугілля як важливий ресурс для розвитку регіону. Зате тут сконцентрована майже половина ще не використаних гідроенергоресурсів України та добрі умови для розвитку вітрової, сонячної і геотермальної енергетики.

Саме альтернативні джерела енергії можуть стати новою точкою росту економіки ЗРУ. Окрім сонячної і вітрової, великі перспективи розвитку має виробництво біогазу, сировинною базою якого можуть стати десятки мільйонів тон органічних відходів і розвиток геотермальної енергетики Закарпатської області. Зростатиме часка рекреаційних ресурсів регіону, які вже стали потужною основою розвитку туризму та санітарно-курортного комплексу. Але потенціал рекреаційних ресурсів регіону використовується недостатньо, особливо на Поділлі, Опіллі та у багатьох поліських районах.

Земельні ресурси не втратять своє важливе значення. Впровадження сучасних технологій зробили вже зараз привабливими для агробізнесу середньо і слабо родючі землі, які

перестали використовуватись на початку 2000-их рр. Окрім того, зручне економіко-географічне положення, густа транспортна мережа зумовлюють постійне зростання цін на землю як територіальний ресурс. Безумовно зростатиме роль водних ресурсів регіону як у загальнодержавному так і міжнародному значенні.

Значний, та у великій мірі не реалізований, природно-ресурсний потенціал Західного регіону України отримує не співмірно низьку частку капітальних інвестицій на охорону та раціональне використання природних ресурсів у загальнодержавному масштабі – 268,6 млн. грн. (3,5% від їх загальної кількості) [18]. Проблема фінансування природно-ресурсної сфери регіон може бути використана шляхом залучення інвестицій із Європейського Союзу, чому сприяє прикордонне розміщення ЗРУ. Позитивний вплив матиме залучення приватного сектору в природно-ресурсний менеджмент, особливо у тих сферах які можуть стати новими точками росту економіки – зелена енергетика та рекреаційні ресурси.

Адже вже зараз в регіоні спостерігається загальноєвропейська тенденція до згортання видобутку корисних копалин, більш ефективно використання відновних ресурсів та потужний старт альтернативної енергетики.

Література

1. Бюлетень «Огляд стану земельних відносин в Україні», №3, лютий 2017. Державна служба геодезії, картографії та кадастру. URL: <http://land.gov.ua/info/biuletен-ohliad-stanu-zemelnykh-vidnosyn-v-ukraini-3-liutyi-2017-roku/> (дата звернення: 18.05.2017).

2. Вашченко О. Т. Природні ресурси західних районів УРСР. Львів : Книжково-журнальне видавництво, 1959. 131 с.
3. Довкілля України за 2015 рік: статистичний збірник / За ред. О. М. Прокопенко. Київ : Державна служба статистики України, 2016. 242 с.
4. Загальна характеристика лісів Рівненщини . Рівненське обласне управління лісового та мисливського господарства. URL: <http://rivnelis.gov.ua/material/119> (дата звернення: 18.05.2017).
5. Загальна характеристика області. Чернівецьке обласне управління лісового та мисливського господарства. URL: <http://www.cvoulg.cv.ukrtel.net/harakter.html> (дата звернення: 18.05.2017).
6. Івах Я. С. Еколого-географічна оцінка природних умов і ресурсів Львівської області. //Вісн. Львів. ун-ту. Сер. геогр. 2006. №33. С. 122–129
7. Інформація про природно-заповідний фонд України, станом на 01.01.2016. Відповідь на запит на публічну інформацію. Міністерство екології та природних ресурсів України. Департамент екомережі та природно-заповідного фонду. URL: <http://www.menr.gov.ua/access/presentation> (дата звернення: 19.04.2017)
8. Ліси Івано-Франківщини. Івано-Франківське обласне управління лісового та мисливського господарства. URL: <http://www.ifforestry.gov.ua/lisi-ivano-frankivshchini> (дата звернення: 18.05.2017).
9. Лісівництво. Тернопільське обласне управління лісового та мисливського господарства. URL: <http://ternopillia.gov.ua/work/lisivnytstvo> (дата звернення: 18.05.2017).
10. Лісове господарство . Закарпатське обласне управління лісового та мисливського господарства. URL: <https://zakarpatlis.gov.ua/napryamky-diyalnosti/lisove-hospodarstvo/> (дата звернення: 18.05.2017).
11. Лісове господарство Львівської області: сучасний стан, динаміка, проблеми та перспективи розвитку у 2016 році. Львівське обласне управління лісового та мисливського господарства. URL: <http://www.lvivlis.com.ua/file/LG%20suchasnyy%20stan%20i%20perspektyvy%202016.PDF> (дата звернення: 18.05.2017).
12. Лісовий ресурс служить державі. Волинське обласне управління лісового та мисливського господарства. URL: <http://lis.volyn.ua/?p=10892> (дата звернення: 18.05.2017).
13. Нізалов Д., Нів'євський О., Прокопенко О. Ціни на землю та обсяг ринку: на що очікувати в Україні. URL: <https://voxukraine.org/2016/01/18/land-prices-and-size-of-the-market-what-to-expect-for-ukraine-ua/> (дата звернення – 18.05.2017)
14. Паспорт області. Хмельницька обласна рада. URL: <http://km-oblrada.gov.ua/khmelnitsky-region/> (дата звернення – 18.05.2017).
15. Руденко В. П. Географія природно-ресурсного потенціалу України. У 3-х част.: підручник. Чернівці : Чернівецький національний університет, 2010. 552 с.
16. Статистична форма 6-зем 2015. Відповідь на запит на публічну інформацію / Державна служба України з питань геодезії, картографії та кадастру. Режим доступу <http://land.gov.ua/podaty-zapyt-na-publichnu-informatsiu/> (дата звернення – 27.01.2017).
17. Статистичний збірник «Регіони України» 2004: В 2 ч. Частина 2 / За ред. О. Г. Осауленка. – Київ : Державна служба статистики України, 2005. 800 с.
18. Статистичний збірник «Регіони України» 2016. В 2 ч. Частина 1 / За ред. І. М. Жук. Київ : Державна служба статистики України, 2016. 299 с.
19. Статистичний збірник «Регіони України» 2016. В 2 ч. Частина 2 / За ред. І. М. Жук. Київ : Державна служба статистики України, 2016. 692 с.
20. Шаблій О. І. Суспільна географія: теорія, історія, українознавчі студії. Львів : Видавничий центр Львівського національного університету імені Івана Франка, 2001. 734 с.
21. Шаблій О. І., Трохимчук С. В. Аридизація Західного регіону України. *Вісн. Львів. ун-ту. Сер. геогр.* 1994. №19. С. 26–32.
22. Шубер П. М. Динаміка змін клімату у другій половині ХХ і на початку ХХІ століття та її вплив на лісові фітоценози гірської частини Львівської області. *Науковий вісник Нац. лісотех. ун-ту України.* 2009. №19.15. С. 276–284.
23. Щербак А. Водний кадастр. Географічна енциклопедія України: у 3 т. / Редколегія: О. М. Маринич (відпов. ред.) та ін. Київ : «Українська Радянська Енциклопедія» ім. М. П. Бажана, 1989. Т. 1: А–Ж. С. 201.
24. Rydnutskiy S. Map of natural wealth of Eastern Galicia (1:1 000 000). Wien, 1922.

References

1. Bulletin «Review of the state of land relations in Ukraine», (2017). 3. Available at: <http://land.gov.ua/info/biuletenuhliad-stanu-zemelnykh-vidnosyn-v-ukraini-3-liutyi-2017-roku/> [in Ukrainian].
2. Vashchenko, O. T. (1959). Pryrodni resursy zakhidnykh rayoniv URSR. [Natural resources of the western regions of the Ukrainian SSR]. Lviv: Book-magazine publishing house, 131. [in Ukrainian].

3. Prokopenko, O. M. (2016). Dovkillya Ukrayiny za 2015 rik: statystychnyy zbirnyk [The Environment of Ukraine for 2015: Statistical Collection]. Kyiv: State Statistics Service of Ukraine, 242. [in Ukrainian].
4. Zahal'na kharakterystyka lisiv Rivnenshchyny (2017). Rivnens'ke oblasne upravlinnya lisovoho ta myslyvs'koho hospodarstva [General characteristics of the Rivne region forests. Rivne Regional Department of Forestry and Hunting]. Available at: <http://rivnelis.gov.ua/material/119> [in Ukrainian].
5. Zahal'na kharakterystyka oblasti (2017). Chernivets'ke oblasne upravlinnya lisovoho ta myslyvs'koho hospodarstva. [General characteristics of the area. Chernivtsi Regional Department of Forestry and Hunting]. Available at: <http://www.cvoulg.cv.ukrtel.net/harakter.html> [in Ukrainian].
6. Ivakh, Ya. Ye. (2006). Ekoloho-heohrafichna otsinka pryrodnykh umov i resursiv L'vivs'koyi oblasti [Ecological-geographical estimation of natural conditions and resources of the Lviv region]. Visnyk of Lviv University. Series. Geography, 33, 122–129. [in Ukrainian].
7. Informatsiya pro pryrodno-zapovidnyy fond Ukrayiny (2016). [Information on the nature reserve fund of Ukraine]. Available at: <http://www.menr.gov.ua/access/presentation> [in Ukrainian].
8. Lisy Ivano-Frankivshchyny. (2017) [Forests of Ivano-Frankivsk region.] Available at: <http://www.ifforestry.gov.ua/lisi-ivano-frankivshchini> [in Ukrainian].
9. Lisivnytstvo (2017). [Arboriculture.] Available at: <http://ternopilis.gov.ua/work/lisivnytstvo> [in Ukrainian].
10. Lisove hospodarstvo (2017). [Forestry]. Available at: <https://zakarpatlis.gov.ua/napryamky-diyalnosti/lisove-hospodarstvo> [in Ukrainian].
11. Lisove hospodarstvo L'vivs'koyi oblasti: suchasnyy stan, dynamika, problemy ta perspektyvy rozvytku u 2016 rotsi (2017). [Forestry of Lviv region: current state, dynamics, problems and prospects of development in 2016.] Available at: <http://www.lvivlis.com.ua/file/LG%20suchasnyy%20stan%20i%20perspektyvy%202016.PDF> [in Ukrainian].
12. Lisovy resurs sluzhyt' derzhavi (2017). [Forest resource serves the state]. Available at: <http://lis.volyn.ua/?p=10892> [in Ukrainian].
13. Nizalov, D., Niv'yevs'kyu, O., Prokopenko, O. (2017). Tsiny na zemlyu ta obsyah rynku: na shcho ochikuvaty v Ukrayini [Land prices and market volume: what to expect in Ukraine]. Available at: <https://voxukraine.org/2016/01/18/land-prices-and-size-of-the-market-what-to-expect-for-ukraine-ua> [in Ukrainian].
14. Pasport oblasti (2017). [Passport of the region]. Available at: <http://km-oblrada.gov.ua/khmelnysky-region/> [in Ukrainian].
15. Rudenko, V. P. (2010). Heohrafiya pryrodno-resursnoho potentsialu Ukrayiny. U 3-kh chast.: pidruchnyk [Geography of natural resource potential of Ukraine. In 3 parts: the textbook]. Chernivtsi: Chernivtsi National University, 552. [in Ukrainian].
16. Статистична форма 6-зем 2015. Відповідь на запит на публічну інформацію / Державна служба України з питань геодезії, картографії та кадастру. Режим доступу <http://land.gov.ua/podaty-zapyt-na-publichnu-informatsiiu/> (дата звернення – 27.01.2017). / Statystychna forma 6-zem 2015. Vidpovid' na zapyt na publichnu informatsiyu [Statistical Form 6-2015. Response to Public Information]. Available at: <http://land.gov.ua/podaty-zapyt-na-publichnu-informatsiiu/> [in Ukrainian].
17. Osaulenko, O. H. (2005). Statystychnyy zbirnyk «Rehiony Ukrayiny» 2004. [Statistical collection «Regions of Ukraine» 2004]. Kyiv: State Statistics Service of Ukraine, 2, 800. [in Ukrainian].
18. Zhuk, I. M. (2016). Statystychnyy zbirnyk «Rehiony Ukrayiny» 2016. [Statystychnyy zbirnyk «Rehiony Ukrayiny»]. 1, 299. [in Ukrainian].
19. Zhuk, I. M. (2016). Statystychnyy zbirnyk «Rehiony Ukrayiny» 2016. [Statystychnyy zbirnyk «Rehiony Ukrayiny»], 2, 692. [in Ukrainian].
20. Shabliy, O. I. (2001). Suspil'na heohrafiya: teoriya, istoriya, ukrayinoznachchi studiyi. [Public geography: theory, history, Ukrainian studies studios]. Lviv, Publishing Center of the Ivan Franko National University of Lviv, 734 [in Ukrainian].
21. Shabliy, O. I., Trokhymchu, S. V. (1994). Arydyzatsiya Zakhidnoho rehionu Ukrayiny [Arbitration of the Western region of Ukraine]. Visnyk of Lviv University. Series. Geography, 19, 26–32. [in Ukrainian].
22. Shuber, P. M. (2009). Dynamika zmin klimatu u druhyi polovyni XX i na pochatku XXI stolittya ta yiyi vplyv na lisovi fitotsenozy hirs'koyi chastyny L'vivs'koyi oblasti [Dynamics of climate change in the second half of the XX and the beginning of the XXI century and its influence on forest phytocoenoses of the mountainous part of Lviv region]. Scientific Herald of the National Forestry University of Ukraine, 19.15, 276–284. [in Ukrainian].
23. Shcherbak, A. (1989). Vodnyy kadastr. Heohrafichna entsyklopediya Ukrayiny: u 3 t. [Water cadastre. Geographic Encyclopedia of Ukraine]. 1, 201. [in Ukrainian].
24. Rydnutskiy, S. (1922). Map of natural wealth of Eastern Galicia (1:1 000 000). Wien. [in English].

Надійшла до редколегії 21.09 2017